

E. Abaffy Erzsébet: Sopron megye nyelve a XVI. században. Bp. 1965. Akadémiai K. 222 l. (Nyelvészeti tanulmányok, 7.)

Az irodalmi nyelv történetének vizsgálata a nyelvészet körébe tartozik, de szoros kapcsolatban áll az irodalomtudománnyal is. Ismeretes, hogy a nyelvi egységesülésben és normalizálódásban, azaz az irodalmi nyelv kialakulásában milyen fontos szerepet töltenek be a nagy írók és költők; ezek életművének — benne nyelvüknek, stílusuknak — a mérlegre tétele az irodalomtörténet feladata. De természetesen ez a diszciplína is segít az irodalmi kutatásoknak: a mindenkori irodalmi norma körülhatárolásával alapot ad arra, hogy megállapíthassuk, mit „kapott” egy-egy író, költő a korabeli irodalmi nyelvtől, és mivel gazdagította azt; továbbá arra, hogy eldönthessük, az egyes nyelvi elemek — főként szavak — milyen stílusértékűek (archaizmusok, provincializmusok stb.) az adott korban — hogy csak a legfontosabb érintkezési pontokat említsem.

Még ha figyelembe is vesszük, hogy nyelvészeti és irodalmi tanulmányokban (különösen pl. a Horváth János műveiben) már korábban is található irodalmi nyelvünk történetére vonatkozó utalások, hosszabb-rövidebb megjegyzések, a magyar irodalmi nyelv rendszeres vizsgálatának megindulását Pais Dezső alapvető előadásának (*A magyar irodalmi nyelv: I. OK. IV, 425–66 és klny.*) a megjelenésétől számíthatjuk. Mindez azóta két úton történt, illetőleg történik. Egyrészt a — főként Bárczi Gézától megindított és megalapozott — nyelvjárástörténeti vizsgálódások felől, amelyek — érthető okokból — mind nagyobb teret szentelnek a nyelvjárással összefüggő, egységesülési és normalizálódási kezdő nyelvtípus kutatásának. Másrészt, immár természetesen, megszületett az irodalmi nyelvnek önálló, önmagát középpontba állító vizsgálata, különösen Benkő Loránd elvi és módszertani szempontból egyaránt iránymutató munkájának (*A magyar írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában.* Bp. 1960.; ismertetését l.: It 1962. 316–320.).

Az első útnak-módnak jeles terméke E. Abaffy Erzsébetnek *Sopron megye nyelve a XVI. században* c. munkája.

Az irodalomtörténet s még inkább az irodalmi nyelv története számára legtanulmányosabb a könyvnek *A XVI. századi dunántúli regionális norma kérdéséhez* c. záró fejezete. (200–219) A nyelvi egységesítés és normalizálás szempontjából leginkább számba jövő, diákok írta levelek a norma kialakításábari három típust mutatnak. Az első típusban a levélró csupán bizonyos kirívó nyelvjárási sajátosságokat hagy el (pl. az *i*-zést). A második

típusba tartozó források szerzői már általában kerülnek az összes helyi nyelvjárási jelenséget (pl. az *i*-z) alakokon kívül a *vüttek*, *belőlt* stb. formákat), ilyenformán ez áll a legközelebb a mai köznyelvhez, egyébként ez a legáltalánosabb is. Végül a harmadik típust az jellemzi, hogy a szerzők egy másik nyelvjárási sajátosságait vagy valamely sajátosságát tekintik — legalábbis írásban — eszménynek. E. Abaffy Erzsébet ügyesen nyomozza ki, hogy az utóbbi típusra jellemző hangsúlyos szótagbeli *ö*-zés stb. Szcremyéni Mihály, Beythe István s más déli *ö*-zést területeiről Sopron megyébe került papok, tanítók közvetlen nyelvi hatásával, továbbá Kulsár György, Tinódi Sebestyén stb. műveinek a nyelvi példájával magyarázható.

Az elmondottakat megerősítik Wathay Ferenc fennmaradt kéziratjai (RMKT. XVII. sz. I. kötet): önéletrajzának nyelve teljesen megegyezik a korabeli Sopron megyei nyelvjárással, 28 énekből álló énekeskönyvének nyelvében viszont más, elsősorban az *ö*-zést formák használatában tér el tőle. Ezt — E. Abaffy Erzsébettel együtt — csak úgy magyarázhatjuk, hogy Wathay irodalmi igényű verseinek írásakor (ilyen igényt mutatják nyelvi, stilisztikai, helyesírási jellegű javításai, a gondosabb írás, az ünnepélyesebb mondat-szerkesztés stb.) tudatosan igyekezett a tőle ismert „irodalmi norma” nyelvtét alkalmazni. Hogy azonban egyik típusú norma sem volt kötelező, még ez a harmadik sem (amely — mint a szerző megjegyzi — egyébként sem lehetett hosszú életű, 218), arra több példát találunk ismertett könyvünkben (l. különösen 216–8). Összefoglalóan — mint mások hasonló XVI. századi kutatásai is igazolták — így azt mondhatjuk, hogy „... a XVI. század jellegzetesen átmeneti periódus az egymástól elkülönült nyelvjárással és az egységes nemzeti nyelv időszakának között” (219).

Szatlmári István

Perjés Géza: Zrínyi Miklós és kora. Bp. 1965. Gondolat K. 391 l. 28 t. 22 vázlat.

Értékes új szempontokkal és eredményekkel gazdagította a Zrínyi-kutatást ebben az összefoglaló munkájában Perjés Géza, akinek ezekről a kérdésekről már több figyelemre méltó részlettanulmánya jelent meg. A *Zrínyi Miklós és kora* főleg két irányban gyarapította a Zrínyi-irodalmat. Egyrészt egy csak mostanában kibontakozó segédtudomány, a történeti statisztika felhasználásával eddigi tudásunknál sokkal élesebben, reális megalapozással világítja meg azokat a gyakorlati lehetőségeket, amelyek közt Zrínyi egész munkássága lejátszódott,

azokat a föltételeket, amelyek indokolták a sikereket és sikertelenségeket. Másrészt a szerző szemmelláthatólag teljes tájékozottsággal mozog az elméleti hadtudomány és a gyakorlati katonai élet területén s ezért képes arra, hogy szakszerű elemzésekben, plasztikus bemutatásokban, sok új eredmény-nyel tárja az olvasó elé Zrínyi harcait, katonai írásait, terveit. Perjés kötetére teljes egészében ez a hadtörténelmi érdeklődés nyomja rá a bélyeget. Tulajdonképpen nem is annyira Zrínyi-életrajz, mint inkább Zrínyinek a hadvezérnek, a katonának, a hadtudományi írónak bemutatása. Hogy a statisztika nyelvén beszéljünk mi is: a munka 60%-a a hadtörténelmi rész (ennek kétharmada Zrínyivel, egyharmada a kor általános és magyar hadtörténeti kérdéseivel foglalkozik). Ha ehhez még hozzávesszük azt, hogy részletesen elemzi a kor mezőgazdasági, társadalmi, közigazgatási, politikai problémáit s ezekre alapozva még aránylag bővebben szól a politikus Zrínyiről, akkor érthető, hogy a költőre csak a terjedelem 2%-a jut, egyéniségére, filozófiájára, világnézetére, műveltségére együtt ugyanennyi. Ami tehát a hadtörténelmi és a főleg ennek aláfestésére szolgáló statisztikai-politikai ismeretek közlésén túl van, az csak néhány vonással fölrajzolt vázlat, főleg természetesen Klaniczay Zrínyi-kötete alapján. (Sajnálatos, hogy valószínűleg a kézirat lassú kiadói átfutási ideje miatt, nem az egy évvel előbb megjelent második, átdolgozott kiadást, hanem a tíz évvel korábbi első kiadást használta.) Ezt az egyoldalúan hadtörténelmi beállítottságot talán lehetne hibának felróni, mégis inkább az a nézetünk, hogy Perjés munkájának éppen ez az értéke. Egy évvel Klaniczay Zrínyi-monográfiájának megjelenése után nem sok értelme lett volna egy másik hasonló jellegű monográfiának, így viszont éppen a maga egyoldalúságával hoz új értékeket a tudomány számára. Legfőljebb azt lehet hiányolni, hogy a szerző nem törekedett eléggé Zrínyi egyéniségének eleven, létszerű bemutatására legalább azzal, hogy lényegesen több eredeti (és fordított) szöveget közölt volna Zrínyi utolsó két-három évi leveleiből, ezekből a megrendítően lírai dokumentumokból és egyben részletes katonai beszámolókból. Egyáltalán van valami mozaikszerűség az egész munkában. Mintha valaki egy cél elérését mindig új és új kiindulópontból kezdené meg, hol a mezőgazdaság és jobbágyság, hol a közigazgatás, hol a politika, hol a hadszervezet stb. oldaláról s az olvasó mindig újra kizökken a történelem menetéből. Mivel a szerző úgyis azt hangsúlyozza az előszóban, hogy Zrínyi és kora történetét akarta megírni, jobb lett volna ha előbb szorosabb összefüggésben, nagyobb keretben foglalja össze a kor problémáit és így fölvertézte

indítja el az olvasót Zrínyi élete felé, mint a mostani kissé szaggatott szerkezetben. Van még egy konstrukciós hibája a munkának, ez pedig az, hogy a szöveg a könyv vége felé aránytalanul rövidevé válik. Mintha a szerző kénytelen lett volna egy hosszabb időre és nagyobb terjedeleme szabott részt néhány óra alatt, néhány oldalon befejezni. Érthetetlen ugyanis, hogy míg korábbi részekben Zrínyinek egy-egy tervéről, vállalkozásáról milyen részletes elemzést kapunk, addig az egyik legproblematisabb eseményről, Zrínyi-Újvár elestéről és lerombolásáról alig néhány sort ír. Ugyancsak mostoha elbánásban részesültek a jegyzetek. Mert ha csak az volt a szerző célja, hogy néhány legfontosabb munkára fölhívja a figyelmét azoknak, akik egyes kérdésekben kissé részletesebb tájékozódásra kíváncsiak, akkor sok a fölösleges benne (pl. Markó Árpád Zrínyi Miklós levelei mind benne vannak a Zrínyi Miklós összes művei kiadványban. A *Háború és béke*-re való utalás miatt fölösleges közölni, hogy melyik magyar fordítást használta, fölöslegesek a XVIII. századi mezőgazdaságtörténeti munkákra való utalások stb.). Ha viszont megállapításainak forrászerű bizonyítékait akarta adni, akkor túlságosan kevés és elnagyolt az irodalom. (Pl. a Zrínyi M. összes művei 1958-i kiadása óta megjelent elég sok forrásközlésből semmi sincs.) A török birodalom történetéről is bizonyára lehetett volna Zinkeisennek több mint százéves munkáján kívül újabbakat is használni. Nem sok haszna van az olyan utalásnak, mint: „A gabonaadó: Corpus Iuris”, vagy „Káldi—Nagy Gy.: A török birodalom helyzete a XVII. században. Kézirat.” (De hol van ez a kézirat?) Hibák ezek, de inkább csak formahibák. Ami viszont érték Perjés munkájában, az maradandó érték. Lehet, hogy a hadtörténelmi kritika nem mindenben fogja elfogadni megállapításait — ezen a téren a recenzens nem érzi magát hivatottnak a hozzászólásra —, de az kétségtelen, hogy módszerében és objektív szemléletében olyan új eredményeket hozott, amelyeket a későbbi kutatásnak mindig figyelembe kell vennie.

Csapodi Csaba

M. Császár Edit: Molnár György, a rendező.
Bp. 1964. Színháztudományi Intézet — Országos Színháztörténeti Múzeum. 152 l. (Színháztörténeti Könyvtár, 16.)

Sok könyv, füzet, cikk foglalkozik manapság a régi színi világgal, színészekkel, rendezőkkel, színházi emberekkel. Feltűnő azonban az érdeklődés egyoldalúsága; többnyire az alig múltnak, a félmúltnak, legfeljebb az